

Met je voeten in de humus

preek Daniël 4, ds Jan van der Wolf

Een spiegelbeeld vol leegte

Als iemand heel erg op zichzelf gericht is en weinig inlevingsvermogen vertoont, dan noemen we zo iemand al snel een narcist. Maar echt narcisme is een ernstige persoonlijkheidsstoornis. Het is een drama voor de omgeving, maar voor de persoon zelf: angst en eenzaamheid.

In de Griekse mythologie komt Narcissus voor. Hij is een beeldschone jongeman en alle meisjes zijn verliefd op hem. Maar hooghartig en zonder mededogen wijst hij ze allemaal af. Als straf zorgt de god Nemesis ervoor dat hij verliefd wordt op zijn eigen spiegelbeeld in een heldere bron. Hij heeft alleen niet door dat hij naar zijn eigen reflectie kijkt; Narcissus kan zijn ogen er niet vanaf houden. Hij wil de jongen omhelzen, maar als hij dat probeert, verdwijnt die steeds. Uiteindelijk sterft hij van verdriet en uitputting. Op de plek waar hij sterft, verschijnt een gele bloem: de narcis. Het lijkt erop dat koning Nebukadnezar ook narcistisch is. Dat geldt trouwens voor meer leiders.

De omgehakte boom

Opnieuw heeft hij een droom die hem onrustig maakt. Hij ziet een levensgrote boom, reikend tot in de hemel. De kroon omspant de hele aarde. Maar dan komt er een engel die een bevel geeft: hak die boom om. De stronk moet blijven staan, geketend aan een ketting van ijzer en brons. Zijn hart zal geen mensenhart meer zijn, maar een dierenhart – de boom is een mens geworden – en dat zal zeven perioden duren. Een tijd van beknotting, vandaar die ketting.

Geen enkele wijze uit Babylonië waagt zich aan een uitleg, terwijl dat niet zo moeilijk is. Een beetje droomuitlegger weet dat een boom bijna altijd symbool staat voor de dromer zelf. Als je een boom tekent, kan een psycholoog veel afleiden uit hóé je die tekent: dik, dun, kaal of vol met bladeren. De wijzen wagen zich er niet aan. Niet omdat ze het niet weten, maar omdat ze bang zijn voor deze koning. En dat is niet onterecht, gezien het verleden.

Moedige woorden voor de 'Master of the Universe'

Dan moet Daniël opdraven. Als hij de droom hoort, is hij verbijsterd. Hij begrijpt onmiddellijk waar dit over gaat. Hij zegt nog: 'Ik hoop dat de droom en uitleg voor uw tegenstanders gelden.' Toch geeft hij zijn uitleg. Dat is moed, en geen machogedrag. Moed is dat je, ondanks je angst, toch gaat doen wat nodig is. Hij weet wat de risico's zijn.

'Die grote boom, majesteit, dat bent u.' Deze droom openbaart hoe Nebu zichzelf ziet. Hij is helemaal vol van zichzelf: 'Master of the Universe'. Dromen zijn meestal geen bedrog. Ze laten je zien wat er diep in jou leeft. Vaak ben je je dat niet bewust, want onze geest lijkt op een ijsberg: 90% zit onder water, het onderbewuste. In dromen meldt dat onderbewuste zich. Je wordt aan jezelf geopenbaard. Het is een gesprek met jezelf.

Maar het blijft er niet bij. Er gebeurt iets verontrustends: er mengt zich een engel uit de hemel in dat inwendige tweegesprek. Die geeft het bevel dat de boom omgehakt moet worden. Meldt de hemel zich hier? Een instantie van buiten, van boven, die tussenbeide komt? Of legt de engel de heimelijke angst van Nebukadnezar bloot? Is dat de verbeelding dat hij bang is zijn zorgeloze bestaan, zijn weelderige leven en zijn macht te verliezen? Dan is deze angst een opening in zijn gesloten ego-heelal naar een andere, hem te bovengaande werkelijkheid (Barnard).

Barmhartigheid als lakmoesproef

Nebu wordt geconfronteerd met de eindigheid van zijn macht. Hij ziet een getekende stronk. Dat is alles wat er van die boom overblijft. 'Majesteit, u zult door de mensen verstoten worden en zeven perioden lang zult u zich als een dier gedragen. Maar er is hoop. Zodra u erkent dat de Allerhoogste over iedereen regeert, ook over koningen, dan zal uw koningschap hersteld worden. Maar alleen als u toegeeft dat God alle macht heeft. En als ik u een raad mag geven: breek met uw zonden door rechtvaardig te zijn, door goed te zijn voor armen.' Letterlijk staat er zo mooi: door genade te betonen aan de gebogenen. 'Have mercy' – ik hoor het nog bisschop Budde zeggen bij de inauguratie van de Amerikaanse president.

Een waarachtige koning omringt zich niet met leugenpraatjes. Hij heeft empathie. Zijn beleid wordt gekenmerkt door barmhartigheid. 'De enige rechtvaardiging van de macht is dat die macht rechtvaardigheid bevordert' (Barnard). Het is een lakmoesproef; daaraan kun je zien of een machthebber deugt.

Kosmisch plagiaat

Twaalf maanden gaan voorbij. Een jaar lang krijgt Nebukadnezar de tijd om deze boodschap zich eigen te maken. Want dat valt voor deze 'hoge boom' niet mee. Als je gewend bent om alleen maar aan jezelf te denken... dan heeft dat even tijd nodig. Je geneest niet zomaar van narcisme.

Het is een jaar later. De koning maakt een wandelingetje op het dak van zijn paleis. 'Wat is Babel toch een geweldige stad. Kijk toch eens wat ik gebouwd heb: echt een stad voor een beroemde koning zoals ik. Een koningsstad die ik door mijn grote macht heb gebouwd tot eer van mijn majesteit.' Hij staat stijf van de eerbied voor zijn eigen spiegelbeeld. Hij is idolaat van zichzelf. Het is kunstlicht dat de zon vervangt (Barnard). De trots en de hoogmoed druipen ervan af.

De kern van trots is dat jij claimt dat alles jouw prestatie is, terwijl het in wezen een geschenk is. Want wie gaf jou de mogelijkheden, wie gaf jou het talent... Wie bepaalde waar jij geboren werd? Kosmisch plagiaat, zo zou je trots kunnen noemen. Je bent ervan overtuigd dat je je positie aan jezelf te danken hebt ('door mijn macht') en dat je daarom recht hebt op voorspoed. Ik moet denken aan opmerkingen in het asieldebat: 'Wij hebben hier onze welvaart opgebouwd...' Zo denk je controle over je leven te hebben en hoeft je niet afhankelijk te zijn.

Trots maakt ons minder menselijk. Nebukadnezar verandert ogenblikkelijk in een dier – zoals indringend geschilderd door William Blake. Want door trots ben je alleen nog maar met jezelf bezig en dat vernietigt je inlevingsvermogen. Het activeert je overlevingsinstincten; je voelt je steeds bedreigd door anderen die beter, slimmer of mooier lijken. Trots dooft ook je vreugde. Het is geen verrassend geschenk, want alles heb je verdiend. Een trots mens heeft geen plek voor verwondering en dankbaarheid. Hij zal niet zeggen: wat een wonder dat ik mag bestaan, zoals we zongen. Hij neemt alles voor lief ('for granted'). In het Witte Huis zie ik weinig echte vreugde, alleen maar verbeterheid.

Maar laten we het maar over onszelf hebben. In hoeverre zijn we een beetje Nebukadnezar? In hoeverre denk ik dat ik het mooie in mijn leven te danken heb aan mijn eigen inzet? In hoeverre besef ik mijn afhankelijkheid?

Met de voeten in de humus

Zeven perioden gaan voorbij. Nebukadnezar gaat rond als een beest. Dat doet trots met een mens. Want wie zich boven de mens verheft, verliest uiteindelijk zijn menselijkheid. Dan slaat Nebukadnezar zijn ogen op naar de hemel. Dat is het keerpunt. 'Mijn denken keerde in mij terug.' Pas als je omhoog kijkt, word je weer werkelijk mens. Je wordt nederig. Nu heeft

dat niets te maken met kruiperigheid. Juist als je trots bent, kruip je als een dier. In het Latijn is nederigheid *humilitas*. Daar zit het woord *humus* in: 'aarde'. Als je nederig bent, sta je met beide voeten op de aarde. Je beseft je plek tegenover de Allerhoogste. Je kijkt realistisch naar jezelf, je hebt weet van je beperkingen.

Bij de gratie Gods

Als onze koning een wet ondertekent, dan staat er: *Wij Willem Alexander, koning bij de gratie Gods...* Ondanks pogingen van D66 gebeurt dat nog steeds. Daar spreekt het besef uit dat de vorst zijn positie alleen te danken heeft aan de genade – de gratie – van God. En dat uiteindelijk God boven hem staat en dat hij dus geen misbruik kan maken van zijn macht. Tot drie keer toe staat dit ook in Daniël 4: de Allerhoogste staat boven het koningschap. Hij bepaalt aan wie Hij het verleent (vers 14, 22 en 31). Zelfs de laagste van de mensen kan tot dit ambt verheven worden. Alle machthebbers van deze wereld zijn uiteindelijk maar machthebber bij de gratie Gods. Dat helpt misschien als je naar het nieuws kijkt. Maar het geldt ook voor mij persoonlijk. Ik ben alleen mens bij de gratie Gods. Ik kan alleen functioneren bij de gratie Gods. Ik kan alleen maar dingen tot stand brengen bij de gratie Gods.

Nebu komt tot inkeer. Hij prijst de allerhoogste God en keert weer terug in zijn oude functie. Hij wordt weer als koning aanvaard. 'Ik Nebukadnezar, roem, verhef en verheerlijk de koning van het heelal. Wie de weg van de hoogmoed bewandelt, kan Hij vernederen.'

Geborgen als een kind (naar Psalm 131)

Maar als ik dit lees, komt de vraag bij mij op: in hoeverre is deze koning echt tot inkeer gekomen? Hij kreeg een tweede kans. Maar nam hij die echt? Is het alleen lippendienst? Of is hij zich werkelijk anders gaan gedragen? Of erkent hij God alleen omdat Hij een nog hogere baas is dan hijzelf? Nebu denkt alleen maar in het schema van hoog en laag. Maar als je zo leeft, blijf je gevangen in de wetten van het dierenrijk: altijd op je hoede, altijd je territorium verdedigen. Bij God werkt het anders. Geen trots, maar nederigheid: beseffen wie je bent tegenover de Schepper, en juist daarin vrede vinden. We gaan dat zingen met de woorden van Psalm 131. Een psalm waarin alle trots wordt afgelegd. Waarin de ziel niet meer schreeuwt om geldingsdrang, maar stil is geworden — in de geborgenheid bij zijn moeder. Dan ben je pas echt mens: loslaten wat te groot voor je is, en je toevertrouwen aan de Allerhoogste.

'O Heer, er is geen trots in mij...'

Amen.